

طراحی الگوی حکمرانی خوب بر اساس عهدنامه مالک اشتر با رویکرد داده‌بنیاد

deyhim1357@gmail.com

مهدی دیهیم‌پور / استادیار گروه مدیریت و کمیسر دریایی دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ع)

دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۲۹ - پذیرش: ۱۳۹۸/۱۲/۳۰

چکیده

یکی از دغدغه‌های ذهنی تمامی حکومت‌ها، تعیین مؤلفه‌های حکمرانی خوب است؛ به گونه‌ای که دربرگیرنده تمامی ابعاد و حوزه‌های مرتبط با زندگی اجتماعی آنان باشد. این موضوع با توجه به جامعیت و کاملیت دین مبین اسلام و با اتکا به آموزه‌ها و سیره عملی معصومین (ع) بیش از پیش ضرورت می‌یابد. بنابراین، هدف اصلی این پژوهش، طراحی الگوی حکمرانی خوب بر اساس عهدنامه مالک اشتر است که با استفاده از رویکرد مبتنی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد به صورت کیفی اجرا شده است. برای گردآوری اطلاعات از متن عهدنامه (نامه، ۵۳) امام علی (ع) به مالک اشتر نحی استفاده شد و تجزیه و تحلیل اطلاعات به روش استراوس و کوربین و الگوی پارادایمی انجام گرفت. نتایج داده‌های به دست آمده از کدگذاری متن عهدنامه یاد شده طی فرایند کدگذاری باز، محوری و انتخابی، به ایجاد نظریه داده بنیاد در حوزه حکمرانی خوب منجر شد. الگوی طراحی شده در این پژوهش، شامل ابعاد و مؤلفه‌های مؤثر، موانع و راهبردها، شرایط علی، زمینه‌ای، واسطه‌ای و عناصر تشکیل‌دهنده است که پدیده محوری، پیامدها و راهبردها را نشان می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: حکمرانی، حکمرانی خوب، عهدنامه مالک اشتر، نظریه داده‌بنیاد.

مقدمه و بیان مسئله

پدیدار شدن مشکلات ناشی از مکتب کلاسیک و تتوکلاسیک‌ها از اواسط قرن ۱۹، موجب پایه‌ریزی اندیشه نهادگرایی شد (جوشقانی نایینی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۹۷). این مکتب با نفی این باور که اقتصاد آزاد توزیع بهینه درآمد و تخصیص بهینه منابع را انجام می‌دهد، بر لزوم اصلاحات اجتماعی در امر توزیع عادلانه ثروت و درآمد، تأکید کرد و از همین رو طرفداران این مکتب نقش برجسته‌ای را برای دولت در زمینه‌سازی توسعه اقتصادی و اجتماعی قائل شد (منتظری و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۳۴). دولت‌ها برای حفظ حدود و ثغور و بقای حاکمیت خود، به ابزارها و اهرم‌های نیرومندی نیاز دارد. یکی از مهم‌ترین بازوان اجرایی این حاکمیت، سازمان‌ها و نهادهای دولتی است که با هدف خدمت‌رسانی به آحاد جامعه تأسیس شده‌اند و مجریان منویات حکومتی و رابط بین مردم و عناصر حاکمیتی شمرده می‌شوند و با اعتماد و اتکا به این نهادها می‌توان اجرای طرح‌ها و اهداف راهبردی نظام حاکمیتی را انتظار داشت (دیهیم پور و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۹۶). عدم موفقیت و کامیابی برخی از کشورها در انجام وظایف حاکمیتی‌شان، به‌ویژه عملکرد نهادهای دولتی در سطح خرد و عملکرد دولت‌ها در سطح کلان، همیشه مناقشه‌هایی پدید آمده است و بین اندیشمندان توافقی در زمینه عملکرد مطلوب وجود نداشته است. از سوی دیگر، وقوع تغییراتی همچون علم و دانش در حوزه‌های گوناگون، تمامی ابعاد سازمان‌های دولتی را تحت‌الشعاع قرار داده است (شریفی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۶۶۰)؛ به‌طوری‌که سازمان‌های این عصر با توجه به تغییر و تحولاتی که در اثر مهارت‌ها، توانایی‌ها و رقبا و فناوری ایجاد شده است، اجازه مدیریت به شکل سنتی را ندارند (کارتر و همکاران، ۲۰۱۳، ص ۱) و برای ماندگاری در عصر متلاطم و پرآشوب کنونی، نیازمند اندیشه‌های نو و نظریه‌های بدیع و تازه‌اند. افکار و ایده‌های جدید، مانند روحی در کالبد سازمان دمیده می‌شوند و سازمان را در برابر طوفان‌های سهمگین حفظ می‌کنند (فرج‌وند، ۱۳۹۶، ص ۵۲) و به مدد آنان می‌توان از عمیق‌تر شدن و سرایت عدم اطمینان و ناآرامی به دیگر بخش‌ها جلوگیری کرد (شجری، ۱۳۹۳، ص ۷۳). یکی از نظریات مطرح شده در این خصوص، حکمرانی خوب است (یگانگی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۲) که الگویی مناسب برای اصلاحات ساختاری به منظور توسعه کشورها (گزارش کمیسیون حکمرانی جهانی، ۱۹۹۵)، نظریه‌ای نوین در پاسخ‌گویی به انتظارات، مسئولیت‌های جدید، برون رفت از وضعیت فعلی، روشی برای ارائه خدمات عمومی (درخشه و شجاعی، ۱۳۹۴، ص ۱۸) و یکی از راه‌های کاهش میزان اختلال‌های سیاسی و حداکثر ساختن سطح سیاست‌های مطلوب در بهبود فضای کسب و کار است (یوسفی شیخ رباط و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۳۲). حکمرانی خوب، نظریه‌ای است که به دنبال پدید ساختن نهادهایی است که به دولت در انجام مأموریت خود مبنی بر فراهم ساختن وضعیت بهتر و افزایش رفاه بیشتر آحاد مردم کمک کند. با گذر از مرحله سنتی اداره امور و تغییر و تحول در اداره بخش دولتی، شاهد توجه روزافزون دولت و

نهادهای دولتی به نیازهای آحاد جامعه‌ایم تا با تأسی از مفهوم حکمرانی خوب، شرایط لازم را برای برخورداری مردم از حقوق شهروندی‌شان فراهم کنند.

جوامع اسلامی در سطوح مختلف با چالش‌های متفاوتی مواجه‌اند و بسیاری از روش‌های مرسوم و متداول در مدیریت کشورهای غربی به دلیل انطباق نداشتن با مبانی فقهی این جوامع، فاقد وجهت لازم برای اجراست. توجه به این نکته که دین مبین اسلام به عنوان یک دین کامل و جامع که می‌تواند پاسخ‌گوی نیازهای فردی و اجتماعی انسان‌ها باشد، معقول است که انتظار داشته باشیم در زمینه شیوه حکمرانی حاکمان در بلاد اسلامی، دیدگاه خاصی از آموزه‌های اسلامی استنباط و استخراج شود. یکی از راه‌هایی که خداوند متعال در قرآن به مسلمانان پیشنهاد می‌کند، پیروی از سیره و سنت پیامبر و دیگر معصومین می‌باشد (احزاب: ۲۱). یکی از دغدغه‌های بسیار مهم، نحوه حکمرانی خوب است که این موضوع را می‌توان در حکومت علوی امام علی علیه السلام دنبال کرد. شیوه حکومت امام علی علیه السلام و سیره عملی آن حضرت که در قالب نامه‌ها، خطبه‌ها و سخنان قصار در کتاب *تهجج البلاغه* گردآوری شده است، می‌تواند به مثابه منشور حکمرانی خوب در حکومت اسلامی قلمداد شود که در آن ارزش‌های الهی موج می‌زند. یکی از نقاط درخشان این کتاب در این خصوص، نامه ۵۳ امام علی علیه السلام خطاب به مالک اشتر معروف به عهدنامه مالک اشتر است. در این نامه، امام علیه السلام به صراحت قوانین و شیوه‌های حکومت‌داری، سیاست‌ها و شیوه‌های رفتاری، حاکمان، مسئولین و صاحب منصبان حکومتی و افراد جامعه اسلامی را مشخص کرده است. این رهنمودها، حاوی تمامی اصول مدیریتی است که به عنوان علم مدیریت در دانشگاه‌ها برای دانشجویان تدریس می‌شود و به نوعی مهجور مانده است. از این‌رو، نگارنده به دنبال احصای اصول حکمرانی خوب از این عهدنامه و طراحی الگوی حکمرانی خوب با توجه به مفاد آن است. به عبارت دیگر، محقق درصد طراحی الگویی به همین منظور با پاسخ‌گویی به این پرسش‌هاست:

پرسش اصلی تحقیق:

الگوی حکمرانی خوب بر اساس عهدنامه مالک اشتر چگونه است؟

پرسش‌های فرعی تحقیق:

۱. عوامل علی اثرگذار بر حکمرانی خوب بر اساس عهدنامه مالک اشتر کدام‌اند؟
۲. عوامل مداخله‌گر اثرگذار بر راهبردهای حکمرانی خوب بر اساس عهدنامه مالک اشتر کدام‌اند؟
۳. عوامل زمینه‌ای اثرگذار بر راهبردهای حکمرانی خوب بر اساس عهدنامه مالک اشتر کدام‌اند؟
۴. راهبردهای حفظ و تداوم حکمرانی خوب بر اساس عهدنامه مالک اشتر کدام‌اند؟
۵. پیامدها (آثار و نتایج) حکمرانی خوب بر اساس عهدنامه مالک اشتر کدام‌اند؟

حکمرانی خوب

اصطلاح حکمرانی خوب از واژگان یونانی کبیرنتس (Kybernetes) و کبیرنان (Kybernan) گرفته شده‌اند که به معنای هدایت کردن، راهنمایی کردن یا چیزها را در کنار هم نگه داشتن است (نقیبی مفرد، ۱۳۸۹، ص ۷۰). اصطلاح حکمرانی به چگونگی اداره و تنظیم امور و رابطه میان شهروندان و حکومت‌کنندگان، پاسخ‌گو بودن در حوزه سیاست‌گذاری و اجرا اطلاق می‌شود (امام‌جمعه زاده و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۶). جوهره حکمرانی خوب به روابط اجزای درون حکومت و بخش‌های غیر حکومتی اشاره دارد و بر اعمال و رابطه قدرت در مجموعه‌های نهادی و اجتماعی دلالت دارد (کافمن، ۲۰۱۰، ص ۴). حکمرانی خوب، واژه‌ای است که حاکی از تغییر پارادایم نقش دولت و حکومت‌هاست؛ و برای نخستین بار در گزارش بانک جهانی در سال ۱۹۸۹م، در ارتباط با بحران اقتصادی در آفریقا (حبیب نژاد و عامری، ۱۳۹۵، ص ۱۳۰) و به واسطه نارضایتی از نقش دولت‌ها در توسعه و سیاست‌گذاری‌های کشورها ارائه شد. موضوع حکمرانی خوب با هدف دستیابی به توسعه پایدار مطرح شده است که در آن بر کاهش فقر، ایجاد شغل و رفاه پایدار، حفاظت از محیط‌زیست و تجدید حیات آن، و رشد و توسعه زنان تأکید می‌شود که همه اینها با حکمرانی خوب امکان تحقق می‌یابد. این نظریه، کارآمدی و توانمندی دولت‌ها را به نوع رابطه مردم با حکومت دانسته، رابطه نادرست میان شهروندان و حکومت‌کنندگان را از موانع اصلی توسعه‌یافتگی می‌داند (شریف‌زاده و قلی‌پور، ۱۳۸۲، ص ۹۵). در خصوص تعریف حکمرانی خوب، هیچ اجماعی بین اندیشمندان وجود ندارد و برخی آن را مفهومی با ویژگی‌هایی همچون مشارکت، حاکمیت، قانون، شفافیت، پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری، توجه به آرای عمومی و اجماع، برابری، اثربخشی و کارایی و چشم‌انداز استراتژیک می‌دانند. برخی از مراکز مرتبط و فعال در عرصه حکمرانی خوب، آن را ارائه خدمات عمومی کارآمد، نظام قابل اعتماد و نظام اداری پاسخ‌گو تعریف کرده‌اند. بر اساس تعریف برنامه عمران سازمان ملل، حکمرانی خوب عبارت است از مدیریت امور عمومی بر اساس حاکمیت قانون، دستگاه قضایی کارآمد و عادلانه، و مشارکت گسترده مردم در فرایند حکومت‌داری (میدری، ۱۳۸۳، ص ۹۳-۱۱۸).

حکمرانی خوب فرایند تصمیم‌گیری است و جریان تصمیم‌های اجرایی هستند. حکمرانی خوب تنها به بخش دولتی (عمومی) اختصاص ندارد؛ بلکه به همه نهادها و جریانات دخیل در تصمیم‌گیری مربوط است. بر طبق نظر صندوق بین‌المللی پول (International Monetary Fund IMF)، تهیه نمودن کیفیت نظم‌دهنده، بهبود اثربخشی و پاسخ‌گویی بخش دولتی، از بین بردن فساد، و نیز پیشرفت‌های اقتصادی، ابزار حکمرانی خوب است (پریپر، ۲۰۱۲).

کمیسیون مستقل حکمرانی خوب در سال ۲۰۰۴م، اصول و شاخص‌ها و استانداردهای حکمرانی خوب را در سازمان‌های دولتی و خدماتی، به شرح زیر ارائه کرده است:

نتیجه‌گرایی؛ داشتن یک هدف سازمانی روشن، نشانی از حکمرانی خوب است. اگر این هدف به طوری مؤثر تدوین شده باشد، می‌تواند فعالیت‌ها و تصمیم‌های افراد را در تمام سطوح در یک سازمان، هدایت و مدیریت کند. اثربخشی نقش‌ها و وظایف: حکمرانی خوب مستلزم این است که تمام وظایف حکمرانی، نقش‌ها و مسئولیت‌های وابسته به آن روشن و واضح باشد و افراد به گونه‌ای رفتار کنند که مطابق با نقششان باشد. ارتقای ارزش‌ها: نشانه حکمرانی خوب در توسعه ارزش‌های مشترک این است که بخشی از فرهنگ سازمانی، خطمشی و زیرساخت رفتاری را از کارگزاران به تمام کارمندان و اعضای سازمان انتقال دهد. شفاف‌سازی: شفافیت شامل اتخاذ و اجرای تصمیمات بر طبق روش‌های توافق شده است. اطلاعات باید به صورت آزادانه و مستقیم در دسترس مراجعان، کاربران خدمات و عموم مردم قرار گیرد. این وظیفه، نه تنها در دولت‌های مرکزی و حکومت‌های محلی امری انکارناشدنی است، بلکه در هر سازمان مستقل دیگری نیز باید اجرا شود. ظرفیت‌سازی: سازمان‌ها به افرادی با مهارت‌های بالا نیاز دارد تا بتوانند آنها را به نحو مؤثری راهنمایی و کنترل کنند. برای یافتن افراد مناسب و لایق، شایسته است سازمان افراد را از اقصای مختلف استخدام کند. بنابراین، در نهایت باعث هم‌افزایی مهارت‌ها می‌شوند و سازمان را در دسترسی به اهداف فردی یاری می‌رساند. پاسخ‌گویی: پاسخ‌گویی شامل فرایند توافق در قبال فعالیت‌های انجام شده از طرف شما به طرف مقابل است. به یک رویکرد نظام‌مند نیاز است تا این فرایند را به اجرا گذارد. پاسخ‌گویی واقعی تنها شامل گزارش‌دهی یا تشریح فعالیت‌های قبلی نیست؛ بلکه شامل جذب ذی‌نفعان برای فهماندن و پاسخ به دیدگاه‌های آنها، تحت عنوان طرح‌های سازمانی و اجرای آن‌ها نیز است (مقیمی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۷۱-۱۸۸).

نهج‌البلاغه و حکمرانی خوب

بررسی آموزه‌های دینی نشان می‌دهد که در متون دین مبین اسلام، مشتمل بر تاریخ و روایات، تجربه‌ای از یک حکومت اسلامی گزارش شده که با رهبری امام علی علیه السلام در قرن هفتم میلادی شکل گرفته است. به استناد منابع تاریخی و روایات تشیع و تسنن، اعتبار و شأن والای امام علی علیه السلام خود حاکی از آن است که در آن زمان در زمینه پایه‌گذاری اصولی برای الهام‌گیری و الهام‌پذیری دیگر نسل‌ها در راستای تحقق جامعه آرمانی و گسترش عدل و داد و رشد و تعالی حقیقی انسانها تلاش داشته‌اند (الوانی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۵۱). مطالعه هم‌زمان مؤلفه‌های نظریه حکمرانی و متون تاریخی - روایی موجود در خصوص شیوه حکمرانی و اندیشه سیاسی این امام همام، این فرضیه را در ذهن تقویت می‌کند که امیرالمؤمنین علیه السلام در طول مدت حکومت خود، به دنبال پیاده‌سازی حکمرانی خوب بوده است (درخشه و شجاعی، ۱۳۹۴، ص ۱۷) و نمونه بارز آن را می‌توان در کتاب *نهج‌البلاغه* مشاهده کرد. این کتاب به مثابه منشور حکمرانی در حکومت

اسلامی است که در آن ارزش‌های حاکمیت الهی و شیوه حکومت‌داری در قالب خطبه‌هایی بیان می‌شود. از سوی دیگر، در کنار احیای ارزش‌های دینی که هدف اصلی از پذیرش خلافت بوده، پیشرفت و توسعه جامعه اسلامی نیز مدنظر ایشان بوده است. در مدت کوتاه، اما بسیار پرمعناى حکومت آن حضرت، شاخص‌هایی که امروزه در جوامع غربی از آن به حکمرانی خوب یاد می‌شود، توسط ایشان اجرا می‌شد که نمونه بارز آن در عهدنامه مالک اشتر بیان شده است. حضرت در این نامه، گرچه به ظاهر مالک اشتر را خطاب کرده اما در واقع تمام حکومت‌ها فارغ از زمان و مکان را مخاطب قرار داده است (یوسفی و بابایی، ۱۳۹۷، ص ۱۱۶). در این نامه، عصاره نظریات، افکار و اندیشه‌های جهانی آن امام همام، به صورتی دقیق و عمیق بیان گردیده و تکالیف بشر به عنوان مخلوق در برابر پروردگار، همچنین به عنوان یک شهروند در جامعه و مسئول حکومتی، بیان شده است. سفارش‌های حضرت به مالک اشتر چنانچه به درستی و به طور کامل اجرا شود، نه تنها ضامن ایجاد و حفظ عدالت اجتماعی و امنیت زندگی و آرامش مردم است، بلکه عامل مهمی در پیرایش افراد از رذایل اخلاقی و مفاسد و خودسازی و رستگاری آنان می‌شود (فاضل لنکرانی، ۱۳۷۹، ص ۲۸). با واکاوی و کنکاش در عهدنامه مالک اشتر، مواردی را می‌توان مشاهده کرد که پس از گذشت قرن‌ها، اندیشمندان مکاتب مدیریتی غربی بدان دست یافته و آن را برای رستگاری جوامع مطرح کرده‌اند. این موارد عبارت‌اند از:

- حاکمیت قانون: در اندیشه امام علی علیه السلام این مفهوم به معنای احترام عملی دولت و شهروندان به هنجارهایی است که روابط میان آنها را تنظیم می‌کنند و برقراری موازین و ویژگی‌های دولت قانونمند است.
- شفافیت: سیاست عملی امام علی علیه السلام اعلام برنامه‌ها و علنی کردن تصمیم‌هایش و به عبارتی شفافیت بود. ایشان مردم را در جریان هر تصمیمی که گرفته می‌شد، می‌گذاشت و آنها را مطلع می‌ساخت؛ به طوری که اگر شخصی وارد جامعه اسلامی می‌شد، می‌توانست شیوه حکومتی امام را درک کند.
- پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری: امام علی علیه السلام در طول زعامت دینی خود به افکار عمومی اهتمام جدی داشت و هیچ‌گاه تلاش نکرد تا راه انتقاد را سد کند؛ بلکه می‌کوشید تا مردم را از اطلاعات کورکورانه برهاند تا همیشه با هوشیاری کامل به شیوه زمامدار خویش چشم بدوزند.
- کارایی و اثربخشی: این دو مفهوم در دو قالب بیان شده‌اند: حضور فرایندها و نهادهای مورد نیاز در جامعه و سازمان‌دهی آنها به گونه‌ای که به تأمین نیازهای عمومی و استفاده بهینه از منابع (اعم از منابع مادی و منابع انسانی) منجر شود.
- مشارکت‌طلبی: مشورت با مردم و مشارکت دادن آنها در تصمیم‌ها، از عوامل مهم در امر قانون‌گرایی است که امام علی علیه السلام به‌رغم برخورداری از علم و آگاهی مثال‌زدنی و الهی، بدان اهتمام کامل داشتند.

– عدالت‌محوری: اصلی‌ترین و مهم‌ترین محور حکومت علوی، عدالت است که آن را عامل ثبات دولت‌ها و زمینه‌ساز آبادانی شهرها می‌داند و بر تحقق آن اصرار دارد.

– فسادستیزی: سوءاستفاده نکردن از قدرت عمومی و نبود فساد، نشانه حکمرانی خوب است. امام علی علیه السلام اعتقاد داشت که وقتی منابع جامعه در اختیار کارگزاران و دولت‌مردان قرار می‌گیرد، این خطر همیشه وجود دارد که به نفع خودشان بهره‌برداری کنند.

– رفق و مدارا: امام علی علیه السلام با عنایت به شأنیت انسان در نظر اسلام، او را فردی با اختیار و آزادی کامل می‌داند که مسبب رشد استعدادهايش می‌گردد. از این رو اهتمام داشت که در صحنه عمل زمینه رشد مردم را فراهم آورد (درخشه و شجاعی، ۱۳۹۴، ص ۳۱-۱۷).

پژوهشگران حوزه علوم دینی و مدیریت اسلامی، در زمینه حکمرانی خوب و انطباق آن با آموزه‌های دینی، مطالعاتی را انجام داده‌اند که در اینجا به تعدادی از آنها اشاره می‌شود.

منتظری و دیگران (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان «الگوی حکمرانی خوب از دیدگاه نهج‌البلاغه؛ گامی در جهت تبیین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» نتیجه گرفتند که رفتار فاضله به عنوان پدیده محوری و در تعامل با عوامل دیگر، موجد حکمرانی کریمه به‌عنوان الگوی حکمرانی خوب از دیدگاه نهج‌البلاغه است.

درخشه و موسوی‌نیا (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان «مؤلفه‌های حکمرانی شایسته در سیره حکومتی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله»، با بررسی و رجوع به اندیشه‌های اسلامی و سیره حکومتی پیامبر مؤلفه‌های حکمرانی شایسته در دوره ده ساله حکومت ایشان در مدینه النبی استخراج کردند.

مرشدی‌زاد (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان «حکمرانی خوب و حکمرانی مطلوب در تمدن نوین اسلامی» نتیجه گرفتند که مفاهیم و اجزای مندرج در حکمرانی خوب، تضاد و تعارضی با ارزش‌های جمهوری اسلامی ایران ندارد و می‌توان از آنها برای ایجاد نظامی کارآمدتر و سالم‌تر بهره گرفت.

طاهری و ارسلا (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان «بررسی تطبیقی مبانی اصل شفافیت از دیدگاه اسلام و نظریه حکمرانی خوب»، نتیجه گرفتند که اسلام در عین تأکید بر اصل شفافیت، در موارد متعددی با نظریه حکمرانی خوب همپوشانی و در برخی از اصول نیز مغایرت دارد.

عیوضی و مرزبان (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان «بررسی مؤلفه‌های حکمرانی خوب از منظر امام خمینی علیه السلام»، نتیجه گرفتند که مهم‌ترین مؤلفه‌های حکمرانی خوب در اندیشه امام خمینی علیه السلام با الهام از آموزه‌های قرآن، سیره و سنت حکومت نبوی و علوی عبارت‌اند از توجه به حاکمیت قانون، مشارکت مردم، عدالت‌جویی، اعتمادسازی و پاسخ‌گویی به مطالبات مردمی.

امام‌جمعه زاده و دیگران (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان «الگوی حکمرانی خوب، جامعه همکار و دولت کارآمد در مدیریت توسعه»، نتیجه گرفتند که استقرار شاخص‌های الگوی حکمرانی خوب و هم‌افزایی و

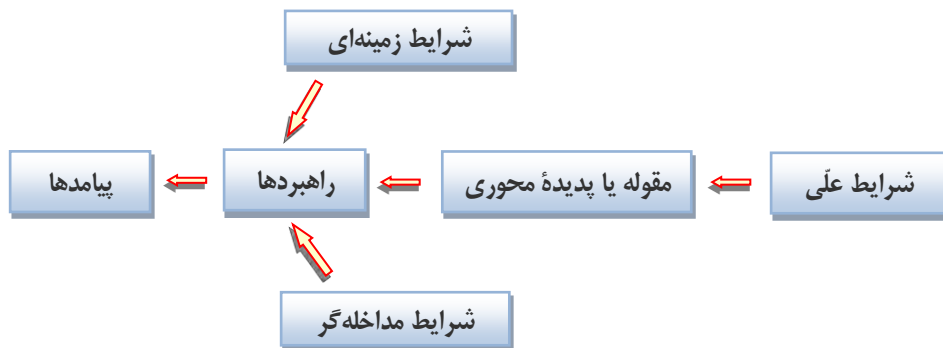
شراکت بین بازیگران اصلی توسعه، یعنی دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی، جامعه همکار و دولت کارآمد سازمان دهی خواهد شد.

درخسه و شجاعی (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان «شاخص‌های حکمرانی خوب در اندیشه و عمل امام علی (ع)»، نتیجه گرفتند که در سیره عملی امام علی (ع) نظریه حکمرانی خوب از قوت و پایداری بیشتری برخوردار است و علاوه بر ویژگی و ماهیت حکومت‌گران، میزان استقامت و پایداری و پشتیبانی مردم از حکومت بسیار مهم است. شاکری (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان «تأملی بر مؤلفه‌های حکمرانی خوب در نهج البلاغه»، نتیجه گرفته است که امام علی (ع) هم در مقام نظر و هم در مقام عمل می‌کوشیدند که حکمرانی خوب را در جامعه حاکم کنند و معتقد بودند حکومتی می‌تواند مصداق حکمرانی خوب باشد که از اساس بر ضوابط عقلی و شرعی استوار بوده و مقبول مردم باشد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر مطالعه‌ای کیفی است و راهبرد مورد استفاده در این پژوهش، نظریه مفهوم‌سازی داده‌بنیاد است. خردمآیه استفاده از این راهبرد، به کاربری آن باز می‌گردد. راهبرد پژوهشی داده‌بنیاد، روشی نظام‌مند و کیفی برای خلق نظریه‌ای است که در سطحی گسترده به تبیین فرایند کنش یا کنش متقابل موضوعی با هویت مشخص می‌پردازد (کرسول، ۲۰۰۲). رویکرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد از جمله روش‌های پژوهش استقرایی و اکتشافی محسوب می‌شود و ریشه در واقعیت دارد و برای حوادث به همان شکلی که رخ می‌دهند، توضیحاتی ارائه می‌کند. این روش به پژوهشگر این امکان را می‌دهد که به جای اتکا به نظریه‌های موجود و از پیش تدوین شده، خود برای تدوین نظریه و گزاره اقدام کند. این نظریه‌ها و گزاره‌ها به شکلی نظام‌مند و بر اساس داده‌های واقعی تدوین می‌شوند (بازرگان، ۱۳۹۱). هدف از پژوهش داده‌بنیاد ساخت نظریه است که می‌تواند در پژوهش بعدی آزموده و بسط و تعمیم داده شود (سید نقوی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۵). از آنجا که هدف این پژوهش طراحی الگوی حکمرانی خوب بر اساس عهدنامه مالک/شتر است، استفاده از یک روش‌شناسی کیفی که بتواند با اتخاذ رویکردی اکتشافی و با توجه به تفاسیر کنشگران از لایه‌های پنهان این پدیده پرده بردارد، انتخابی عاقلانه به نظر می‌آید. این نوع روش پژوهش را/استروس و کوربین در سال ۱۹۶۷م، توسعه دادند که بر پایه گردآوری، مقایسه مداوم داده‌ها و شکل گرفتن مفاهیم به صورت هم‌زمان استوار است. استروس و کوربین برای پردازش داده‌مینا و نظریه‌پردازی مبتنی بر گرد آوری داده که در آنها مقولات حول پارادایمی اساسی و مبنایی شکل گرفته‌اند، با بافت موضوعی پژوهش که به طور اساسی ماهیتی پارادایمی دارد الگویی را ارائه می‌کنند که برای کدگذاری مقولات و استخراج نتایج پژوهش طراحی شده است. این الگو حول فرایندی شکل می‌گیرد که مواجهه پژوهشگر با پدیده مورد پژوهش را بررسی می‌کند. کرسول این الگو را به صورت نمودار ۱ نشان داده است (کرسول، ۲۰۱۲).

نمودار ۰۱. الگوی پارادایمی (استراوس و کوربین ۲۰۱۲).

با بررسی منابع مختلف می‌توان رویه‌های معمول در نظریه‌پردازی داده‌بنیاد را به شرح زیر عنوان کرد:

۱. سؤال پژوهش مطرح می‌شود؛
  ۲. داده‌های اطلاعاتی متناسب با سؤال پژوهش گردآوری می‌شود؛
  ۳. نکات کلیدی از منابع اطلاعاتی احصا شده، و به هر یک کد معینی داده می‌شود (کدگذاری باز)؛
  ۴. با مقایسهٔ کدها، چند کد که یک جنبهٔ مشترک را بررسی می‌کنند، عنوان یک مفهوم را به خود می‌گیرند؛
  ۵. مفاهیم مرتبط با هم یک مقوله را تشکیل می‌دهند؛
  ۶. مقوله‌ها در کنار یکدیگر و بر اساس روابط واقعی بین آنها با یکدیگر مرتبط می‌شوند (کدگذاری محوری)؛
  ۷. فرایند یکپارچه‌سازی مقوله‌های مرتبط شده برای شکل‌گیری نظریه انجام می‌گردد (کدگذاری انتخابی).
- اگر چه قاعدهٔ محض یا راهنمایی خاصی برای حجم نمونه در استراتژی مفهوم‌سازی داده‌بنیاد وجود ندارد، اما به طور کلی نمونه‌برداری کیفی شامل واحدهای کوچک در مطالعهٔ عمقی است. در این پژوهش، نامهٔ ۵۳ کتاب *نهج‌البلاغه* که توسط کامل‌ترین انسان تربیت یافته در اسلام، مباحث ارزشمندی را پیش روی انسان می‌گذارد (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۴۳) انتخاب شده است. متن ترجمه شدهٔ این نامه، خط به خط به وسیلهٔ محقق مرور و تحلیل شد که در ادامه به تفصیل به این فرایند پرداخته شده است. در مطالعهٔ پیش رو، تحلیل داده‌های کیفی در سه مرحلهٔ کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شده است.
- الف) کدگذاری باز: در کدگذاری باز، مفاهیم از عمق داده‌ها به سطح آورده می‌شوند. همچنین تحلیلگر به نحوهٔ شکل‌دهی مقوله‌ها و ویژگی‌های آنها می‌پردازد (استراوس و کوربین، ۱۳۸۷، ص ۲۲). در این پژوهش، اطلاعات به دست آمده از فرایند تحلیل و مذاقه در متن عهدنامهٔ مالک اشتر، مفاهیم استخراج و ثبت شد (کدگذاری باز) که تعداد ۱۶۷ مفهوم شناسایی و استخراج گردید.

مفهوم	ترجمه عهدنامه مالک اشتر	مفهوم	ترجمه عهدنامه مالک اشتر
رسیدگی به کار مردم	ساختن کارشان را از تو خواسته و تو را به آنها از موده است.	پیکار با دشمن	با دشمنان پیکار کنید
عدم ندامت از بخشش	هرگاه کسی را بخشیدی، از کرده خود پشیمان مشو	اصلاح امور مردم	کار مردمش را به صلاح آورد
شاد نشدن از عقوبت کسی	هرگاه کسی را عقوبت نمودی، از کرده خود شادمان مباش	ترس از خدا	او را به ترس از خدا و برگزیدن طاعت او بر دیگر کارها و پیروی از هرچه در کتاب خدا بدان فرمان داده، از واجبات و سنت‌هایی که کس به سعادت نرسد، مگر به پیروی از آنها، فرا بخواند
شتاب نکردن در خشم	هرگز به خشمی که تو را از آن امکان رهایی هست؛ مشتاب	اطلاعات از خدا	
مستبد نشدن به سبب پست سازمانی	مگوی که مرا بر شما امیر ساخته‌اند و باید فرمان من اطاعت شود	پیروی کامل از واجبات و سنت‌ها	
تصور عظمت خدا در هنگام غرور	هرگاه از سلطه و قدرتی که در آن هستی، در تو نخوتی یا غروری پدید آمد، به عظمت ملک خدا بنگر که بر تر از توست	پیروی از قرآن	
خوار شدن جباران	خدا هر جباری را خوار کند و هر خودکامه‌ای را پست و بی‌مقدار سازد	کنترل نفس	و او را فرمان می‌دهد که زمام نفس خویش را در برابر شهوات به دست گیرد
ادای فرایض الهی	هرچه خدا بر تو فریضه کرده است، ادا کن	اهمیت نگرش مردم	مردم در کارهای تو به همان چشم می‌نگرند که تو در کارهای والیان پیش از خود می‌نگری و درباره تو همان می‌گویند که تو درباره آنها می‌گویی
رعایت انصاف در برابر همگان	درباره خوبشاوندات و افراد رعیت، هر که دوستش می‌داری، انصاف را رعایت فرمای	اندوختن کار نیک	باید بهترین اندوخته‌ها در نزد تو اندوخته کار نیک باشد
عدم استدلال صحیح کفار	خدا با هر که خصومت کند، حجتش را نادرست سازد	مهربانی به مردم	مهربانی به رعیت و دوست داشتن آنها و لطف در حق ایشان را شعار دل خود ساز
نهی از ستمکاری	هیچ چیز چون ستمکاری نعمت خدا را دگرگون نسازد و خشم خدا را بر نینگیزد	رفتار صمیمانه با آحاد مردم	آنان دو گروه‌اند: یا هم‌گیشان تو هستند یا همانندان تو در آفرینش. از آنها خطاها سر خواهد زد و علت‌هایی عارضشان خواهد شد و به عمد یا خطا، لغزش‌هایی کنند. پس، از عفو و بخشایشی خویش نصیبشان ده.
میانروی در کارها	محبوب‌ترین کارها نزد تو کارهایی باشد که با میانروی سازگارتر بود و با عدالت دمسازتر و خشنودی رعیت را در پی داشته باشد	پشتوانه مردمی حکومت	ستون دین و انبوهی مسلمانان و سازوبرگ در برابر دشمنان، عامه مردم هستند
عدالت‌ورزی در امور		عیب‌پوشی	از عیب‌های مردم، آنچه از نظرت پنهان است، مخواه که آشکار شود
کسب رضایتمندی مردم		دوری از عیب‌جویان	باید که دورترین افراد رعیت از تو و دشمن‌ترین آنان در نزد تو، کسی باشد که بیش از دیگران عیب‌جوی مردم است.

از مردم گره هر کینه‌ای را بگشای و از دل بیرون کن	کینه نداشتن از مردم	خواص و نزدیکان چون حادثه‌های پیش آید، کمتر از هر کس به یاری‌اش برخیزند و در برابر سختی‌های روزگار، شکیبایی شأن بس اندک است	عدم یاری نزدیکان در بحران
گفتهٔ سخن چین را تصدیق مکن؛ زیرا سخن چین خیانت‌کار است	عدم باور به سخن چین	بی‌مشورت دیگران به کارشان مگمار؛ زیرا به رأی خود کار کردن و از دیگران مشورت نخواستن، گونه‌ای ستم و خیانت است	بی‌صبری نزدیکان در سختی‌ها
با بخیلان رأی مزن که تو را از جود و بخشش باز دارند	عدم مشورت با بخیلان	در عواقب کارها بیشتر می‌نگردند	مشورت به هنگام به‌کارگیری
با حریصان رأی مزن؛ زیرا حرص و طمع را در چشم تو می‌آرایند	عدم مشورت با حریصان	در ارزشمندی بیفزایی؛ زیرا فراوانی ارزاق، آنان را بر اصلاح خود نیرو می‌دهد و از دست‌اندازی به مالی که در تصرف دارند، بازمی‌دارد	عاقبت‌اندیشی
مبادا که اینان همراز و همدم تو شوند؛ یاور گناهکاران و مددکار ستم‌پیشگان بوده‌اند	کنار گذاشتن وزیران ستمکار	در کارهایشان تفقد کن و کاوش نمای	تأمین کامل معیشت کارکنان
برگزیده‌ترین وزیران تو کسانی‌اند که سخن حق بر زبان آرند	انتخاب حق‌گویان	جاسوسانی از مردم راست‌گوی و وفادار به خود بر آنان بگمار	نظارت بر کارگزاران
ستایش آمیخته با تملق، سبب خودپسندی شود و آدمی را به سرکشی وادارد	سرکشی بر اثر تملق	باید به سبب خیانتی که کرده، تنش را به تنبیه بیازاری	استفاده از ناظران اطلاعاتی راست‌گو
نباید که نیکوکار و بدکار در نزد تو برابر باشند	عدم برابری نیکوکار و بدکار نزد حاکم	در کار خراج، نیکو نظر کن	بازخواست خیانت‌کار
بهترین چیزی که حسن ظن والی را به رعیتش سبب می‌شود، نیکی کردن والی است در حق رعیت و کاستن از بار رنج آنان	تلاش برای ایجاد حسن ظن به مردم	زیرا صلاح کار خراج و خراج‌گزاران، صلاح کار دیگران است و دیگران حالشان نیکو نشود؛ مگر به نیکو شدن حال خراج‌گزاران	نظارت بر مالیات دهی
سستی مبادور که به سنت‌های نیکوی گذشته زیان رساند	عدم تغییر سنت‌های نیک گذشته	رابطهٔ مالیات بارونق اقتصادی	تعامل همه بخش‌ها با مالیات‌گیرنده
تو باید در این باره چنان باشی که حسن ظن رعیت برای تو فراهم آید	کسب حسن ظن مردم	زیرا خراج حاصل نشود، مگر به آبادانی زمین؛ و هر که خراج طلبد و زمین را آباد نسازد، شهرها و مردم را هلاک کرده است	رابطهٔ مالیات بارونق اقتصادی
پاداش نیک بهره‌کسانی شود که آن سنت‌های نیکو نهاده‌اند	پاداش برای بنیان‌گذاران سنت‌های نیکو	هرگاه از سنگینی خراج یا اقت محصول یا بریدن آب و نیامدن باران یا دگرگون شدن زمین، چون در آب فرورفتن آن یا بی‌آبی، شکایت نزد تو آوردند، از هزینه و رنجشان بکاه	بخشش مالیات در زمان کاهش درآمد
با دانشمندان و حکیمان فراوان گفتوگو کن	مشورت با علما	دبیر باید به پایگاه و مقام خویشی در کارها آگاه باشد	آگاهی مردم به جایگاه خویشی

عدم اعتماد به باهوشی و حسن ظن خود	مباد که در گزینش آنها بر فراست و اعتماد و حسن ظن خود تکیه کنی	ضرورت تعامل صنف‌های مختلف	رعیت را صنف‌هایی است که کارشان جز به یکدیگر اصلاح نشود و از یکدیگر بی‌نیاز نباشند
مراقبت از تملق و ریاکاری	مردمان با ظاهر آرایبی و نیکو خدمتی، خویشتن را در چشم والیان عزیز گردانند	ادارهٔ منصفانه صنف‌های مختلف	صنفي از ایشان لشکرهای خدایند و صنفی دبیران خاص و صنفی قاضیان عدالت‌گستردند و صنفی کارگزاران‌اند که باید در کار خود انصاف و مدارا را به کار دارند و صنفی جزیه دهنده‌گان و خراج‌گزاران‌اند
انتخاب بهترین دبیر	دبیرانت را به کارهایی که برای حکام پیش از تو بر عهده داشته‌اند، بیازمایی	نظامیان، مدافعان کشور	لشکرها به فرمان خدا دزهای استوار رعیت‌اند و زینت والیان
انتصاب امانت‌دار	از آن میان، بهترین آنها را که در میان مردم اثری نیکوتر نهاده‌اند و به امانت چهره‌ای شناخته‌اند، اختیار کن	نظامیان، زینت حاکمان	
انتخاب مدیر برای همهٔ رده‌ها	بر سر هر کاری از کارهای خود، از میان ایشان رئیسی برگمار	نظامیان، عامل امنیت داخلی	دین به لشکرها عزت یابد و راه‌ها به آنها امن گردد
پاسخ‌گو بودن فرماندهان در قبال خطای زیردستان	اگر در دبیران تو عیبی یافته شود و تو از آن غفلت کرده باشی، تو را به آن بازخواست کنند	نظامیان، عزت دین	
مجازات محکومین	اگر کسی باز هم دست به احتکار کالا زد، کیفرش ده و عقوبتش کن	وابستگی سیستم‌های نظامی به مالیات	کار لشکر سامان نیابد، جز به خراجی که خداوند برای ایشان مقرر داشته
نظارت از راه دور و نزدیک	در کارشان نظر کن؛ خواه در حضرت تو باشند یا در شهرهای تو	نیرو گرفتن برای جهاد با دشمن	مقرر داشته تا در جهاد با دشمنانشان نیرو گیرند و به آن در به سامان آوردن کارهای خویش اعتماد کنند و نیازهایشان را برآورد
عدالت‌طلبی	از تو خواسته‌اند که حق همه را اعم از دور و نزدیک، نیکو رعایت کنی	برآورده کردن نیاز نظامیان	
توجه هم‌زمان به امور خرد و کلان	زیرا این بهانه که کارهای خرد را به سبب پرداختن به کارهای مهم و بزرگ از دست هبستن، هرگز پذیرفته نخواهد شد	وابستگی نظامیان به قاضیان و کارگزاران	این دو صنف برپای نمانند، مگر به صنف سوم که قاضیان و کارگزاران و دبیران‌اند
رسیدگی در کار نیازمندان	پس همت خود را از پرداختن به نیازهایشان دریغ مدار و به تکبیر بر آنان چهره دژم منمای	وابستگی سیستم دفاعی به امور بازرگانی	اینها که بر شمردم، استوار نمانند، مگر به بازرگانان و صنعت‌گران که گرد هم می‌آیند تا سودی حاصل کنند
انتخاب ناظران خداترس	کسانی از امینان خود را که خداترس و فروتن باشند، برای نگرستن در کارهایشان برگمار	به‌کارگیری افراد ولایت‌مدار	آن گاه از لشکریان خود آن را که در نظرت نیک‌خواه‌ترین آنها به خدا و پیامبر او و امام توست، به کار گیر
آخرت‌اندیشی	با مردم چنان باش که در روز حساب که خدا را دیدار می‌کنی، عذرت پذیرفته آید	ارتباط با افراد خوش‌سابقه	آن گاه به مردم صاحب حساب و خوش نام ببینند، از خاندان‌های صالح که سابقه‌ای نیکو دارند
توجه به یتیمان	تیماردار یتیمان باش	انجام دلسوزانه امور	آن گاه به کارهایشان آن چنان پرداز که پدر و مادر به کار فرزند خویش می‌پردازند
توجه به سالخورده‌گان	غمخوار پیران از کار افتاده باش	اهمیت به کارهای بزرگ	به کارهای بزرگ می‌پردازد

تعیین وقت ملاقات	برای کسانی که به تو نیاز دارند، زمانی را معین کن	نگاه خرد و کلان	زیرا الطاف کوچک را جایی است که از آن بهره‌مند می‌شوند و توجه به کارهای بزرگ را هم جایی است که تو از آن بی‌نیاز نخواهی بود
نشست ساده با مردم	برای دیدار با ایشان به مجلسی عام بنشین	رفع نیازهای اقتصادی نظامیان	باید برگزیده‌ترین سران سپاه در نزد تو کسی باشد که در بخشش به افراد سپاه قصور نورزد و به آنان یاری رساند و از مال خویش بهره‌مندشان سازد که هزینهٔ خود و خانواده‌شان را که برجای نهاده‌اند، کفایت کند
بخشش بی‌منت	اگر چیزی می‌بخشی، چنان بخش که گویی تو را گوارا افتاده است	پاداش متناسب با کار	نظر دار که هر یک در چه کاری تحمل رنجی کرده‌اند تا رنجی را که یکی تحمل کرده، به حساب دیگری نگذاری و کمتر از رنج و محنتی که تحمل کرده، پاداشش مده
پاسخ‌گویی در مواقع درمادگی	پاسخ دادن به کارگزاران درجایی که دیرانت درمانده شوند	الگوپذیری از قرآن و سنت	چون کاری بر تو دشوار گردد و شبیهه آمیز شود، در آن کار به خدا و رسولش رجوع کن
اقدام در رفع نیازهای مردم	دیگر برآوردن نیازهای مردم است در روزی که بر تو عرضه می‌شوند، ولی دستیارانت در ادای آنها درنگ و گرانی می‌کنند	اطاعت‌پذیری از ولی امر	از اولوا الامر خویش فرمان برید
انجام دادن کار در زمان خود	کار هر روز را در همان روز به انجام رسان	انتخاب بازرسان خستگی‌ناپذیر	برای داوری در میان مردم، یکی از افراد رعیت را برگزین که در نزد تو برتر از دیگران بود؛ از آن کسان که کارها بر او دشوار نمی‌آید؛
ارتباط با خدا	بهترین وقتها و بیشترین ساعات عمرت را برای آنچه میان تو و خداست، قرار ده	انتخاب بازرسان با ثبات رأی	مردمی که مدعیان با ستیزه و لجاج رأی خود را بر او تحمیل نتوانند کرد
خلوص نیت در انجام فرایض دینی	باید در اقامهٔ فرایضی که خاص خداست، نیت خویش را خالص گردانی	عدم حرص و طمع	بر آن اصرار نورزد و چون حقیقت را شناخت، در گرایش به آن درنگ ننماید و نفسش به آزمندی متمایل نگردد و به اندک فهم، بی‌آنکه به عمق حقیقت رسد، بسنده نکند
ارتباط پیوسته با مردم	روی پوشیدن از مردم به دراز نکشد؛ زیرا روی پوشیدن والیان از رعیت خود، گونه‌ای نامهربانی است به آنها	عمیق اندیشیدن در درک حقایق	
ناآگاهی از وضع مردم	اگر والی از مردم رخ ببوشد، چگونه تواند از شوربختی‌ها و رنج‌های آنان آگاه شود	بی‌طرفی در دعاوی	از تشویق و ترغیب دیگران، به یکی از دو طرف دعوا متمایل نشود
عدم امتیازدهی به نزدیکان	به هیچ یک از اطرافیان و خویشاوندان زمینی را به اقطاع مده	قدردانی از ارزیابان	پس داوری مردی چون او را نیکو تعهد کن و نیکو نگهدار و در بذل مال به او گشاده‌دستی به خرج ده تا گرفتاری‌اش برطرف شود و نیازش به مردم نیفتد
اجرای عدالت برای همه	اجرای حق را دربارهٔ هر که باشد، چه خویشاوند و چه بیگانه، لازم بدار	رفع نیاز ارزیابان	

عاقبت‌اندیشی	چشم به عاقبت دار، هر چند تحمل آن بر تو سنگین آید	اخذ آزمایش قبل از انتصاب	در کار کارگزارانت بنگر و پس از آزمایش به کارشان برگمار؛ نه به سبب دوستی با آنها
اطلاع‌رسانی شفاف	اگر رعیت بر تو به ستمگری گمان برد، عذر خویش را به آشکارا با آنان در میان نه و با این کار از بدگمانی شان بکاه	به‌کارگیری با ملامت بی‌طرفی	
صلح‌جویی	اگر دشمنت تو را به صلح فراخواند، از آن روی برتباب	دقت در انتخاب افراد	در این کار، نیکو نظر کن که این دین در دست بدکاران اسیر است
عدم غافلگیری توسط دشمن	پس از پیمان صلح، از دشمن برحذر باش و نیک برحذر باش؛ زیرا دشمن چه بسا نزدیکی کند تا تو را به غفلت فرو گیرد	انتخاب کارگزار مجرب و متعهد	کارگزاران شایسته را در میان گروهی بجوی که اهل تجربه و حیا هستند
دوراندیشی	پس دوراندیشی را از دست منه	توجه به روش مدیریتی مدیران قبلی	بر تو واجب آمد که همواره به یاد داشته باشی آنچه بر والیان پیش از تو رفته است، از حکومت عادلانه‌ای که داشته‌اند یا سنت نیکویی که نهاده‌اند یا فریضه‌ای که در کتاب خداست، آن را بر پای داشته‌اند
وفاداری در پیمان‌ها	پس در آنچه برعهده گرفته‌ای، خیانت مکن و پیمانت را مشکن	برقراری عدالت	
پرهیز از خونریزی ناحق	پرهیز از خون‌ها و خونریزی‌های ناحق هیچ چیز پیش از خونریزی به ناحق موجب کيفر خداوند نشود و نعمتش را به زوال نکشد	برقراری سنت‌های نیکو برقراری فرایض دینی	
زوال نعمت به دلیل خونریزی ناحق		پیروی از اعمال ولی امر	پس اقتدا کنی به آنچه ما بدان عمل می‌کرده‌ایم
تضعیف حکومت در ریختن خون حرام	مباد که حکومت خود را با ریختن خون حرام تقویت کنی؛ زیرا ریختن چنان خونی، نه تنها حکومت را ناتوان و سست سازد بلکه آن را از میان برمی‌دارد یا به دیگران می‌سپارد	پیروی از مفاد حکم انتصاب ابلاغی	بکوشی تا از هرچه در این عهدنامه بر عهده تو نهاده‌ام و حجت خود در آن بر تو استوار کرده‌ام، پیروی کنی
پرهیز از چاپلوسان	از دل‌بستگی به ستایش و چرب‌زبانی‌های دیگران، پرهیز کن	ترغیب به نماز	از وصایا و عهود رسول خدا با من ترغیب به نماز، دادن زکات و مهربانی با غلامان بود
منت نگذاشتن به سبب احسان	زنها را از اینکه به احسان خود بر رعیت منت‌گذاری	دادن زکات	
پرهیز از خلف وعده	خلف وعده، سبب برانگیختن خشم خدا و مردم می‌شود	مهربانی با زیردستان	
خشم خدا بر اثر بدقولی	خداوند سخت به خشم می‌آید که چیزی بگویند و به‌جای نیاورند	اطاعت از فرامین الهی	پیروی از هر چه که در کتاب خود بدان فرمان داده
دقت در مفاد پیمان‌ها	پیمانی میند که در آن تأویل راه تواند بود	رجوع به خدا و رسولش هنگام شبهه‌ها	چون کاری بر تو دشوار گردد و شبهه آمیز شود، در آن کار به خدا و رسولش رجوع کن
عدم ابهام در مفاد پیمان‌ها	به عبارت‌های دوپهلوی که در آن ابهامی باشد، تکیه منمائی	اطاعت از قرآن و رسول خدا	گرفتن محکمات، کتاب اوست و رجوع به رسول ﷺ گرفتن سنت جامع اوست
بایداری در پیمان	مبادا که سختی اجرای پیمانی که بر گردن گرفته‌ای و باید عهد خدا را در آن رعایت کنی، تو را به شکستن و فسخ آن وادارد؛ بی‌آنکه در آن حقی باشد	یاری‌رساندن به دین خدا	باید که خدای سبحان را یاری نماید به دل و دست و زبان خود

بدان که تو را به بلادی فرستاده‌ام که پیش از تو دولت‌ها دیده؛ برخی دادگر و برخی ستمگر	توجه به حکومت‌های گذشته	از شتاب کردن در کارها پیش از رسیدن زمان آنها بپرهیز	عجله نکردن در انجام برخی امور
زیرا تو برتر از آنها هستی و آنکه تو را بر آن سرزمین ولایت داده، برتر از توست و خداوند برتر از کسی است که تو را ولایت داده است	برتری خداوند بر همگان	از سستی در انجام دادن کاری که زمان آن فرا رسیده است بپرهیز	تاخیر نکردن در انجام امور
تو را در برابر خشم او توانی نیست و از عفو و بخشایش او هرگز بی‌نیاز نخواهی بود	محتاج بودن به پروردگار	پس هر چیز را به‌جای خود بده	انجام کارها در جای خود
انصاف را رعایت نمای که اگر چنین نکنی، ستم کرده‌ای	رعایت انصاف	هر کار را به هنگامش به انجام رسان	انجام کارها در زمان مناسب
هر که بر بندگان خدا ستم کند، افزون بر بندگان، خدا نیز خصم او بود	دشمنی خداوند با ستمکاران	بپرهیز از اینکه به خود اختصاص دهی؛ چیزی را که همگان را در آن حقی است	پرهیز از تخصیص امکانات عمومی برای خود
مردم را عیب‌هایی است و والی از هر کس دیگر به پوشیدن آنها سزاوارتر است	پوشاندن عیب‌های مردم	به هنگام خشم، خویشتن دار باش و از شدت تندی و تیزی خود بکاه	خویشتن‌داری هنگام خشم
به پرهیزگاران و راست‌گویان ببیوندد	ارتباط با متقیان و صادقان	سخن زشت بر زبان میاور	پرهیز از بدزبانی
با هر یک چنان رفتار کن که او خود را بدان ملزم ساخته است	رفتار معتدلانه با هرکسی	تو بر خود مسلط نشوی، مگر آنکه که بیشتر همتت یاد بازگشت به سوی پروردگارت شود	یاد خدا مسبب آرامش
سنت نیکویی را که بزرگان این امت به آن عمل کرده‌اند و رعیت بر آن سنت به نظام آمده و حالش نیکو شده است، مشکن و سنتی میاور که به سنت‌های نیکوی گذشته زبان رساند	نشکستن سنت‌های نیکو	بکوش تا اعمال بی‌هیچ عیب و نقصی گزارده آید و صلح سبب برآسودن سپاهیانت شود و کثورت را امنیت بخشد	گزاردن کامل عبادات
باید که بهترین مایه شادمانی والیان بر پای داشتن عدالت در بلاد باشد	عدالت‌ورزی در بین مردم	آسایش نظامیان در زمان صلح	آسایش نظامیان در زمان صلح
برای اینان از بیت‌المال حقی مقرر دار	تعیین حق از بیت‌المال	صلح سبب امنیت کشور	صلح سبب امنیت کشور
گروه ناتوانان و بی‌نیوان، به عدالت تو نیازمندتر از دیگران‌اند	برقراری عدالت برای نیازمندان	هیچ یک از واجبات خداوندی که مردم با وجود اختلاف در آرا و عقاید، در آن هم داستان و هم رأی هستند، بزرگ‌تر از وفای به عهد و پیمان نیست	وفای به عهد
برای خدایی که آفریدگار توست، در برابرشان فروتنی نمایی	فروتنی برابر نیازمندان		

ب) کدگذاری محوری: کدگذاری محوری، فرایند تبدیل مفاهیم به مؤلفه‌هاست. برای این کار، نظریه‌پرداز از مجموعه مفاهیم مرحله کدگذاری باز را برخی به عنوان مقوله انتخاب می‌کند و طی فرایندی دیگر مفاهیم هم معنا را به آن مرتبط می‌سازد (استراوس و کوربین، ۱۳۸۷، ص ۲۲). در کدگذاری محوری، ابتدا پدیده محوری

پژوهش، بر اساس تأکید مصاحبه‌شوندگان و مبانی نظری تحقیق، تعیین گردیدند و سپس مقوله‌ها و طبقه‌های فرعی به شرح زیر شناسایی شدند:

۱. پدیدهٔ محوری: پدیدهٔ محوری همان برجسب مفهومی است که در تحقیق در نظر گرفته می‌شود. پس از جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها در مرحلهٔ کدگذاری باز، بر اساس تمرکز مصاحبه‌شوندگان و بررسی ادبیات تحقیق، «حکمرانی خوب» به عنوان مقولهٔ پدیده یا مقولهٔ محوری انتخاب شد.

۲. شرایط علی: این شرایط باعث ایجاد و توسعهٔ پدیدهٔ محوری می‌شوند. به استناد یافته‌های حاصل از کدگذاری عهدنامهٔ مالک/اشر، ابعاد عمل به تکلیف (تکلیف‌گرایی) و طاعت و تسبیح خدا، به عنوان شرایط علی حکمرانی خوب شناسایی شدند.

۳. راهبردها: راهبردهای نیل به حکمرانی خوب که بیانگر تعاملات و فعالیت‌هایی‌اند که در واکنش به پدیدهٔ محوری و تحت تأثیر شرایط مداخله‌گر و عوامل زمینه‌ای اتخاذ می‌شوند، عبارت‌اند از: نهادینه‌سازی مبارزه با فساد، شایسته‌سالاری، هم‌افزایی بین قوا، قانونمندی و قانون‌گرایی، استقرار نظام معیشتی مناسب، شفاف‌سازی، و اتخاذ سیاست‌های مناسب با نگاه به آینده.

۴. شرایط زمینه‌ای: این شرایط را مجموعه‌ای از متغیرها و مقوله‌های خاص تشکیل می‌دهند که با شرایط عام (عوامل مداخله‌گر)، بر راهبردهای حکمرانی خوب تأثیر می‌گذارند. این شرایط عبارت‌اند از: نظارت بر کارکنان، مشورت‌پذیری، سوء استفاده نکردن از قدرت و داشتن سعهٔ صدر.

۵. شرایط مداخله‌گر: در این بررسی، شرایط مداخله‌گر شرایط عامی قلمداد شده‌اند که همراه با عوامل زمینه‌ای، راهبردهای حکمرانی خوب را تحت تأثیر قرار می‌دهند. در الگوی معرفی شده، این شرایط شامل پاسخ‌گویی، کلان‌گرایی، وصول درآمدهای عمومی و سنت‌گرایی است.

۶. پیامدها: برخی از مقوله‌ها، پیامدها و نتایج اجرای راهبرد حکمرانی خوب‌اند. بر اساس داده‌های گردآوری شده، حکمرانی خوب موجب پیامدهای عدالت‌محوری، افزایش امنیت داخلی و خارجی، افزایش رفاه و آرامش، و پشتوانهٔ مردمی حکومت می‌شود.

مفاهیم	مؤلفه	مقوله	بعد
اطلاعات از خدا، ترس از خدا، پیروی کامل از واجبات و سنت‌ها، پیروی از قرآن، ادای فرایض الهی، ترغیب به نماز، برقراری فرایض دینی، دادن زکات، گزاردن کامل عبادات، خلوص نیت در انجام فرایض دینی	انجام واجبات و دستورات الهی	عمل به تکالیف (تکلیف‌گرایی)	تکلیف
ارتباط با خدا، اطاعت از فرامین الهی، اطاعت از قرآن و رسول خدا، یاری رساندن به دین خدا، یاد خدا مسبب آرامش، عمیق اندیشیدن در درک حقایق	آرامش دل با یاد و یاری خدا	طاعت و تسبیح خدا	

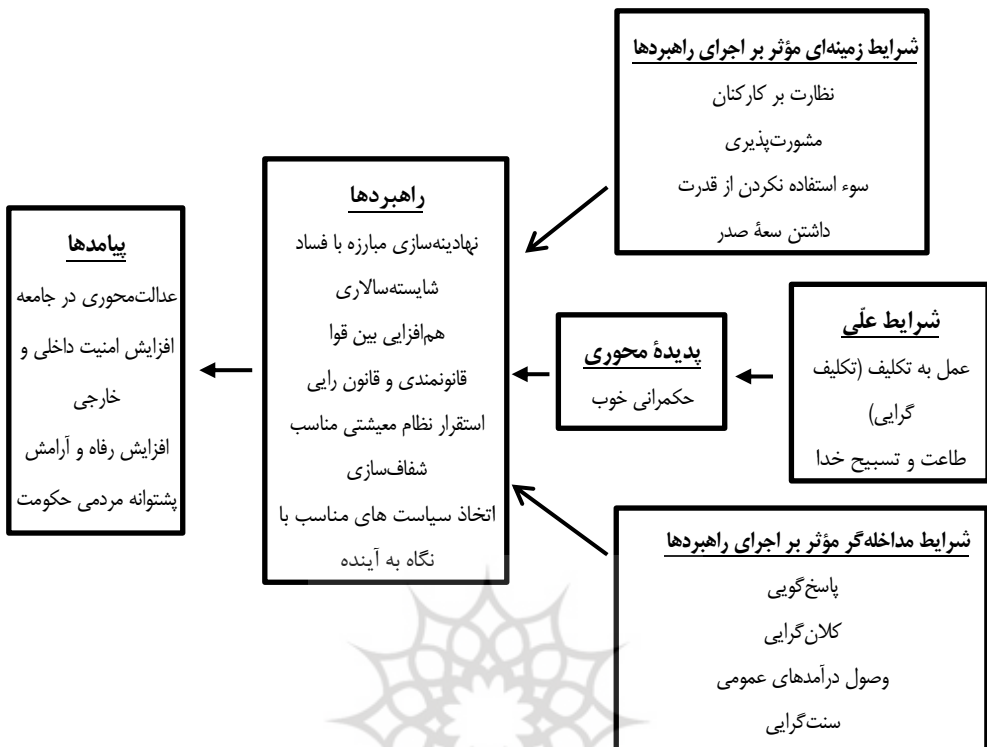
کنار گذاشتن وزیران ستمکار، نهی از ستمکاری، نیرو گرفتن برای جهاد با دشمن، دشمنی خواندن با ستمکاران، خوار شدن جباران	مقابله با ستمگران	نهادینه‌سازی مبارزه با فساد	
انتخاب حق‌گویان، نظارت بر کارگزاران، استفاده از ناظران اطلاعاتی راست‌گو، انتصاب امانت‌دار، نظارت از راه دور و نزدیک، انتخاب ناظران خداترس، انتخاب بازرسان خستگی‌ناپذیر، انتخاب بازرسان با ثبات رأی، رفع نیاز ارزیابان، قدردانی از ارزیابان	نظارت و ارزیابی بازرسان وفادار		
پاداش برای بنیان‌گذاران سنت‌های نیکو، پاداش متناسب با کار، مجازات محکومین، بازخواست خیانت‌کار	پاداش نیکوکاران و تنبیه مجرمین		
به‌کارگیری افراد ولایت‌مدار، انتخاب بهترین دبیر، انتخاب مدیر برای همهٔ رده‌ها، انتخاب کارگزار مجرب و متعهد، اخذ آزمایش قبل از انتصاب، به‌کارگیری با مالاک بی‌طرفی، دقت در انتخاب افراد،	انتصاب مدیران ولایت‌مدار و مجرب	شایسته‌سالاری	
عدم مشورت با بخیلان، عدم مشورت با حریصان، مشورت با علما، ارتباط با افراد خوش سابقه، مشورت به هنگام به‌کارگیری	مشورت با افراد کاردان		
انجام دلسوزانهٔ امور، انجام دادن کار در زمان خود، عجله نکردن در انجام برخی امور، تأخیر نکردن در انجام امور، انجام کارها در جای خود، انجام کارها در زمان مناسب	مسئولیت‌پذیری		راهبردها
تعامل همه‌بخش‌ها با مالیات‌گیرنده، ضرورت تعامل صنف‌های مختلف، وابستگی سیستم دفاعی به امور بازرگانی، وابستگی سیستم‌های نظامی به مالیات، وابستگی نظامیان به قاضیان و کارگزاران	تقویت تعامل اجزای حکومت	هم‌افزایی بین قوا	
وفاداری در پیمان‌ها، پرهیز از خلف وعده، خشم خدا بر اثر بدقولی، دقت در مفاد پیمان‌ها، عدم ایهام در مفاد پیمان‌ها، پایداری در پیمان، وفای به عهد، پیروی از مفاد حکم انتصاب ابلاغی	وفای به عهد و دقت در انعقاد مفاد پیمان‌ها	قانونمندی و قانون‌گرایی	
تأمین کامل معیشت کارکنان، برآورده کردن نیاز نظامیان، رفع نیازهای اقتصادی نظامیان	معیشت و رفاه کارکنان	استقرار نظام معیشتی مناسب	
اطلاع‌رسانی شفاف، ارتباط با متقیان و صادقان	شفافیت در اطلاع‌رسانی به مردم	شفاف‌سازی	
عاقبت‌اندیشی، آخرت‌اندیشی، دوراندیشی، اندوختن کار نیک	آینده‌نگری	اتخاذ سیاست‌های مناسب با نگاه به آینده	
میانروی در امور، مهربانی با مردم، رفتار صمیمانه با آحاد مردم، عدم برابری نیکوکار و بدکار نزد حاکم، ادارهٔ منصفانه صنف‌های مختلف، بی‌طرفی در دعاوی، برقراری عدالت، رفتار معتدانه با هر کسی، عدالت‌ورزی در بین مردم، برقراری عدالت برای نیازمندان، رعایت انصاف در برابر همگان، عدالت‌ورزی در امور، عدالت‌طلبی، اجرای عدالت برای همه، رعایت انصاف، میانروی در کارها	عدالت و انصاف در امور	عدالت‌محوری در جامعه	پایامدها
پیکار با دشمن، نظامیان مدافعان کشور، نظامیان زینت حاکمان، نظامیان عامل امنیت داخلی، نظامیان عزت‌دین، نیرو گرفتن برای جهاد با دشمن، عدم غافلگیری توسط دشمن	اهمیت کار نظامیان در برقراری امنیت	افزایش امنیت داخلی و خارجی	
صلح‌جویی، آسایش نظامیان در زمان صلح، صلح سبب امنیت کشور	صلح‌خواهی		

افزایش رفاه و آرامش	رسیدگی به امور بازنشستگان	توجه به سالخوردگان، تعیین وقت ملاقات
	رسیدگی به نیازمندان	فروتنی برابر نیازمندان، رسیدگی در کار نیازمندان، توجه به یتیمان
پشتوانه مردمی حکومت	رسیدگی و رعایت حال مردم و جامعه	اصلاح امور مردم، رسیدگی به کار مردم، پشتوانه مردمی حکومت، مهربانی با زبردستان، کسب رضایتمندی مردم، نشست ساده با مردم، اقدام در رفع نیازهای مردم، ارتباط پیوسته با مردم، اهمیت نگرش مردم، کینه نداشتن از مردم، تلاش برای ایجاد حسن ظن به مردم، کسب حسن ظن مردم
	پوشیدن عیوب و دوری از عیب‌جویان	عیب‌پوشی، دوری از عیب‌جویان، پوشاندن عیب‌های مردم
نظارت بر کارکنان	اجتناب از ریاکاران و چاپلوسان	عدم باور به سخن چین، مراقبت از تملق و ریاکاری، سرکشی بر اثر تملق، پرهیز از چاپلوسان
	تبعیت از ولی امر	اطاعت‌پذیری از ولی امر، پیروی از اعمال ولی امر، رجوع به خدا و رسولش هنگام شپه‌ها،
مشورت‌پذیری	اجتناب از استبداد و مغرور شدن	مستبد نشدن به سبب پست سازمانی، محتاج بودن به پروردگار، عدم اعتماد به باهوشی و حسن ظن خود، تصور عظمت خدا در هنگام غرور، برتری خداوند بر همگان، کنترل نفس
	تبعیت از ولی امر	اطاعت‌پذیری از ولی امر، پیروی از اعمال ولی امر، رجوع به خدا و رسولش هنگام شپه‌ها،
سوءاستفاده نکردن از قدرت	اجتناب از ریختن خون ناحق	پرهیز از خونریزی ناحق، زوال نعمت به دلیل خونریزی ناحق، کیفر الهی به دلیل خونریزی ناحق، تضعیف حکومت در ریختن خون حرام
	نداشتن چشم‌داشت هنگام بخشش و احسان	عدم ندامت از بخشش، شاد نشدن از عقوبت کسی، منت نگذاشتن از احسان، بخشش بی‌منت، عدم حرص و طمع
داشتن سعه صدر	کم‌تحملی نزدیکان در شرایط سخت	عدم باری نزدیکان در بحران، بی‌صبوری نزدیکان در سختی‌ها، عدم امتیازدهی به نزدیکان، پرهیز از تخصیص امکانات عمومی برای خود
	خونسردی هنگام خشم	شتاب نکردن در خشم، خویش‌داری هنگام خشم، پرهیز از بدزبانی
پاسخ‌گویی	پاسخ‌گویی سلسله مراتب	آگاهی مردم به جایگاه خویش، پاسخگویی در مواقع درماندگی، پاسخ‌گو بودن فرماندهان در قبال خطای زبردستان
	اهمیت دادن به امور کلان در کنار امور خرد	توجه هم‌زمان به امور خرد و کلان، اهمیت به کارهای بزرگ، نگاه خرد و کلان
وصول درآمدهای عمومی	سیستم مالیاتی برای رونق اقتصادی	نظارت بر مالیات دهی، رابطه مالیات با رونق اقتصادی، بخشش مالیات در زمان کاهش درآمد، تعیین حق از بیت‌المال
	اهمیت به پیشینیان و سنت‌های نیک	عدم تغییر سنت‌های نیک گذشته، توجه به روش مدیریتی مدیران قبلی، برقراری سنت‌های نیکو، نشکستن سنت‌های نیکو، توجه به حکومت‌های گذشته، الگوبرداری از قرآن و سنت

شرایط زمینه‌ای (تعهد مداری)

شرایط مداخله‌گر (تعامل مداری)

ج) کدگذاری انتخابی: این مرحله از کدگذاری، فرایند یکپارچه‌سازی و بهبود مقوله‌ها برای شکل‌گیری نظریه است (استراوس و کوربین، ۱۳۸۷، ص ۲۲) که بر اساس نتایج دو مرحله قبلی کدگذاری - که به‌عنوان مراحل مقدماتی و زمینه‌ساز برای نظریه‌پردازی، مقوله‌ها و روابط مقدماتی را به‌عنوان سازه‌ها و اصول اصلی نظریه در اختیار می‌گذارد - به تولید نظریه می‌پردازد و به این ترتیب، مقوله محوری را به شکلی نظام‌مند به دیگر مقوله‌ها ربط می‌دهد و آن روابط را در چارچوب یک روایت روشن می‌کند؛ همچنین مقوله‌هایی را که نیازمند بهبود و توسعه بیشتری هستند، را اصلاح می‌کند.

شکل ۳. الگوی پارادایم کدگذاری محوری حکمرانی خوب

نتیجه‌گیری

از دیرباز توجه به ماهیت حکومت‌ها، چگونگی روابط میان مردم و عناصر حکومتی، خصایص کارگزاران حکومت، شیوه و منش صاحب‌منصبان حکومتی، وجود شائبه‌های فساد، همچون ناکافی بودن چارچوب‌های قانونی، نظام‌های مالی ناکارآمد، سازوکارهای نظارتی نامناسب و دخالت سیاسی بیش از حد، مورد توجه اندیشمندان بوده است. به رغم ارائه طرح‌های مختلف، اجماعی در این موارد وجود ندارد و طرح نظریه حکمرانی خوب در بین محافل علمی، پاسخی به حل مناقشات سیاسی و بهبود انجام وظایف حاکمیتی است. از سوی دیگر، در آموزه‌های دینی و سیره عملی معصومین، مفهوم حکمرانی خوب و مؤلفه‌هایش بیان شده است که می‌بایست در بسترهای توحیدی و معنوی تبیین شود. سخنان امام علی علیه السلام در نامه به مالک اشتر و خواسته‌های ایشان از کارگزاران حکومت‌های اسلامی، در قالب مجموعه ارزشمندی به نام فرمان امام علی علیه السلام به مالک اشتر برای بشریت به میراث مانده است. با توجه به متن عهدنامه مالک اشتر و بیانات ارزشمند امام علی علیه السلام هیچ حکومتی نمی‌تواند یک ارتباط یک سویه و رئیس و مرئوس داشته باشد؛ بلکه جریان و تبادل اطلاعات بین حکومت و شهروندان باید یک امر همیشگی و

مداوم باشد. با توجه به کاملیت و جامعیت عهدنامهٔ مالک اشتر برای همهٔ اعصار و زمان‌ها، توجه به مفاهیم آن لازم و ضروری است و موجب افزایش رضایتمندی مردم از زندگی و جامعهٔ خویش می‌گردد. هدف اصلی این پژوهش، طراحی الگوی حکمرانی خوب بر اساس عهدنامهٔ مالک اشتر است و بدین منظور با استفاده از روش پژوهش کیفی و راهبرد داده‌بنیاد به دنبال دست‌یازیدن به این هدف می‌باشد. اطلاعات به دست آمده با کمک سه نوع کدگذاری باز، انتخابی و محوری، دسته‌بندی شد و در نهایت، الگوی کیفی به شرح زیر استخراج گردید:

شرایط علی؛ شرایط علی در فرایند حکمرانی خوب دو مقوله عمل به تکلیف (تکلیف‌گرایی) و طاعت و تسبیح خداوند متعال است.

راهبردها: حکمرانی خوب و ساری و جاری ساختن آن در تمام سطوح جامعه، مستلزم نهادینه‌سازی مبارزه با فساد، شایسته‌سالاری، هم‌افزایی بین قوا، قانونمندی و قانون‌گرایی، استقرار نظام معیشتی مناسب، شفاف‌سازی و اتخاذ سیاست‌های مناسب با نگاه به آینده است.

شرایط زمینه‌ای: وجود برخی نارسایی‌ها و مشکلات در فضای داخلی حکومت‌ها مانع اجرای کامل و مؤثر راهبردهای حکمرانی خوب می‌شوند که عبارت‌اند از: عدم نظارت بر کارکنان، عدم مشورت‌پذیری، سوءاستفاده کردن از قدرت، داشتن سعهٔ صدر.

شرایط مداخله‌گر: وجود شرایطی که منشأ آنان خارج از چارچوب است، به همراه شرایط زمینه‌ای بر راهبردهای حکمرانی خوب تأثیر می‌گذارد. بر اساس یافته‌های پژوهش، پاسخ‌گویی، کلان‌گرایی، وصول مطالبات عمومی و سنت، در این خصوص تأثیر گذارند.

پیامدها: متأثر از حکمرانی خوب، پیامدهایی برای جامعه حاصل خواهد شد. این پیامدها عبارت‌اند از: عدالت‌محوری در جامعه، افزایش امنیت داخلی و خارجی، افزایش رفاه و آرامش و افزایش پشتوانهٔ مردمی حکومت، که به افزایش سرمایهٔ اجتماعی در جامعه و متعاقب آن، مشارکت و همراهی مردم با حکومت اشاره دارد.

بسیاری از شاخص‌ها و ویژگی‌های حکمرانی خوب، نه تنها با اصول و مبانی دین اسلام تضاد ندارد، بلکه بین آنها هم‌راستایی زیادی وجود دارد و در صورت تطبیق با اصول، فرهنگ و ارزش‌های دینی و ملی، الگوی مناسبی برای حکمرانی است. نقطهٔ تمایز حکمرانی خوب در مدیریت غربی و مدیریت اسلامی، تفاوت در مبنای حکومت است. در رویکرد حکمرانی خوب، مبنای حکومت، صرفاً به اراده و خواست اکثریت عددی مردم گره خورده است؛ لکن از منظر رویکرد دینی، حاکمیت مطلق و ذاتی بر جهان و انسان، متعلق به خداوند است و حکمرانی به عنوان روشی برای اعمال قدرت است که با مسئلهٔ امامت و ولایت فقیه پیوند ناگسستنی دارد. در نظریهٔ حکمرانی، مشروعیت حکومت همواره از آن مردم است و بر تأمین نیازهای مادی و رفاه فردی تأکید دارند و افزایش مشارکت مردمی و اهداف انسان‌گرایانه، صرفاً بر امور فردی دلالت دارد؛ لکن در رویکرد اسلامی، مطلوب بودن حکومت، تنها معطوف به توسعه و رفاه مادی نیست و بستر ساز تحقق رشد معنوی و اخلاقی مردم جهت نیل به سعادت اخروی است.

منابع

- استراوس، آنسلم و همکاران، ۱۳۸۷، *اصول روش تحقیق کیفی نظریه‌مبنایی: رویه‌ها و شیوه‌ها*، ترجمه بیوک محمدی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- امام جمعه زاده، سید جواد و همکاران، ۱۳۹۵، «الگوی حکمرانی خوب، جامعه همکار و دولت کارآمد در مدیریت توسعه»، *علوم سیاسی*، س ۱۲، ش ۳۶، ص ۸-۴۰.
- الوانی، سیدمهدی و همکاران، ۱۳۹۷، «طراحی مدل بازدارنده فساد اداری با اتکا به آموزه‌های نهج‌البلاغه»، *مدیریت در دانشگاه اسلامی*، س ۷، ص ۱۴۷-۱۶۲.
- بازرگان، علی، ۱۳۹۱، *مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته*، چ سوم، تهران، نشر دیدار.
- جوشقانی نایینی، و همکاران، ۱۳۹۶، «تطور مفهومی نهاد و دلالت‌های آن بر مطالعات نهادی اقتصاد اسلامی و اقتصاد ایران»، *جستارهای اقتصادی ایران*، س ۱۴، ش ۲۸، ص ۱۲۰-۹۷.
- حبیب نژاد، احمد، و همکاران، ۱۳۹۵، «شاخص‌های شفافیت در حکومت اسلامی (با تأکید بر حکومت علوی)»، *حقوق اساسی*، س ۱۳، ش ۹، ص ۱۲۸-۱۵۷.
- دانایی‌فرده، حسن و همکاران، ۱۳۸۷، «تئوری رهبری اثربخش از دیدگاه امام علی: استراتژی مفهوم‌سازی تئوری بنیادی، دانشور رفتار»، *مطالعات انقلاب اسلامی*، ش ۱۱، ص ۷۵-۱۱۰.
- درخشه، جلال و همکاران، ۱۳۹۷، «مؤلفه‌های حکمرانی شایسته در سیره حکومتی پیامبر اسلام ﷺ»، *پژوهش علم و دین*، س ۹، ش ۱، ص ۱-۲۸.
- درخشه، جلال، شجاعی، محمد، ۱۳۹۴، «شاخص‌های حکمرانی خوب در اندیشه و عمل امام علی ﷺ»، *پژوهش‌های علم و دین*، س ۶، ش ۱، ص ۳۱-۱۷.
- دیهیم‌پور، مهدی و همکاران، ۱۳۹۷، «طراحی مدل افزایش شفافیت سازمانی با رویکرد داده بنیاد در سازمان‌های دولتی»، *آموزش علوم دریایی*، ش ۱۲، ص ۹۵-۱۱۰.
- سید نقوی، میر علی و همکاران، ۱۳۹۶، «الگوی تعالی منابع انسانی در سازمان‌های دولتی ایران» *مدیریت سازمان‌های دولتی*. شاکری، حمید، ۱۳۹۳، «تأملی بر مؤلفه‌های حکمرانی خوب در نهج‌البلاغه»، اولین کنگره ملی تفکر و پژوهش دینی.
- شجری پرتو، ۱۳۹۳، «از رکود تا بهبود اقتصادی»، *تازه‌های اقتصاد*، دوره جدید، س ۷، ش ۱۲۶.
- شریف‌زاده، فتاح و همکاران، ۱۳۸۲ «حکمرانی خوب و نقش دولت»، *فرهنگ مدیریت*، س ۱، ش ۴، ص ۱۰۹-۹۳.
- شریفی، حسین و همکاران، ۱۳۹۲، «بررسی نقش فناوری اطلاعات در کاهش فساد اداری از طریق افزایش شفافیت اطلاعات، بهبود پاسخ‌گویی و ارتقاء اعتماد و درستی»، *علوم و فناوری اطلاعات ایران*، ش ۳.
- طاهری، محسن و همکاران، ۱۳۹۵ «بررسی تطبیقی مبانی اصل شفافیت از دیدگاه اسلام و نظریه حکمرانی خوب»، *اسلام و غرب*، س ۳، ش ۳، ص ۱-۲۵.
- فرج‌وند، اسفندیار، ۱۳۹۶، «از هم‌افزایی تا هم‌آفرینی»، *مدیریت سازمان‌های دولتی*، دوره ۶، ش ۱، ص ۶۲-۵۱.
- مرشدی زاد، علی، ۱۳۹۶، «حکمرانی خوب و حکمرانی مطلوب در تمدن نوین اسلامی»، *آینده پژوهی ایران*، س ۲، ش ۳، ص ۱۲۵-۱۴۱.
- مقیم، سید محمد و همکاران، ۱۳۹۰ «سنجش حکمرانی خوب و نقش دولت الکترونیک در ارتقای آن»، *مدیریت فناوری اطلاعات*، س ۳، ش ۸، ص ۱۷۱-۱۸۸.
- منظری، محمد و همکاران، ۱۳۹۷، «الگوی حکمرانی خوب از دیدگاه نهج‌البلاغه: گامی در جهت تبیین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»، *مطالعات الگوی اسلامی ایرانی*، س ششم، ش ۱۱، ص ۱۳۳-۱۵۵.

میدی، احمد، ۱۳۸۳، «تغییر در سیاست‌های بانک جهانی و پیدایش نظریه حکمرانی خوب»، *نامه مفید*، ش ۴۲، ص ۹۳-۱۱۸.
 نقیبه مفرد، حسام، ۱۳۸۹، *حکمرانی مطلوب در پرتو جهانی شدن حقوق بشر*، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی.
 یگانگی، سیده عاطفه و همکاران، ۱۳۹۵، «اولویت‌بندی شاخص‌های حکمرانی خوب در سازمان‌های کارا (مطالعه موردی: شعب بانک رفاه استان قزوین)»، *رسالت مدیریت دولتی*، س ۷، ش ۲۱، ص ۹-۱.
 یوسفی شیخ رباط و همکاران، ۱۳۹۴، «طراحی مدل حکمرانی خوب و مقایسه آن با اصول حکمرانی خوب بانک جهانی»، *اقتصاد اسلامی*، س ۱۵، ش ۵۷، ص ۳۱-۶۲.

Approaches. (3rd Edition). SAGE Publication, Inc.

Carter, M. Z., Armenakis, A. A., Field, H. S., & Mossholder, K. w. (2013). Transformational leadership, relationship quality and employee performance during continuous incremental organizational change. *Journal of Organizational Behavior*, 34(7), pp. 942 – 958.

Creswell, J. (2012). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five*

Creswell, J. W. (2002), *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

Kaufmann, Danial (2010), "The World Wide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues", The World Bank Development Research Group Macro economics and Growth Team September.

Pradhan, R. P., & Sanyal, G. S. (2011). Good governance and human development: evidence from Indian States. *Journal of Social and Development Science*, 1(1), 1-8.

UNDP (1997), "Governance for Sustainable Human Development", present at: [www.undp – pogar. Or publications/ governance/ good gov. pdf](http://www.undp-pogar.org/publications/governance/good_gov.pdf).

